

*Başta Mardin Artuklu Üniversitesi'ndeki öğrenciler olmak üzere
Süryani tarih ve kültürünü çalışan bütün öğrencilere...*

KUTLU AKALIN

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde öğretim üyesidir. Bilkent Üniversitesinde Uluslararası İlişkiler bölümünden lisans (1996) ve aynı üniversitede Tarih bölümünde yüksek lisans (1999) derecesi aldıktan sonra bir akademik yıl Alexander S. Onassis Bursuyla Yunanistan'da araştırma yaptı. 2000 senesinde başladığı Princeton Üniversitesi Tarih bölümündeki doktora sırasında geç antik dönem tarihi, erken Bizans tarihi çalıştı ve bu alanların eski dilleri ile ilgilendi. 2007-2009 arasında WWU-Münster'de Centrum für Geschichte und Kultur des östlichen Mittelmeerraums Doğu Akdeniz Tarihi ve Kültürü Merkezinde Süryani kilisesinin kuruluşu hakkında doktora sonrası araştırma yaptı. 2009-2010 akademik yılında Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezinde de geç antik dönem İstanbuluna dair çalışmalarına devam etti. 2012-2020 arasında Mardin Artuklu Üniversitesinde Süryani dili, edebiyatı ve kültürü araştırmaları için aşılın enstitü anabilim dalı ve edebiyat fakültesindeki bölümde çalıştı. Bu sırada Zafer Duygu ile ortaklaşa Süryani Literatürü ve Kristolojiye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalke-doncu Anlayışlar başlıklı çalışmaları ve Basibrinalı Adday Vakayinamesi başlıklı kroniği yayınladı. Klasik Süryaniceye Giriş I-II-III ders kitabını da yayınladı. Başlıca ilgi alanları geç antik dönem, erken Bizans ile bu alanlar için elzem eskiçağ dilleridir. "Beraber Yaşantı ve Kovuşturma: Efesli Yuhanna'ya Göre 6. yy'da Constantinopolis" başlıklı doktora tezini kitap haline getirmektedir.

ZAFER DUYGU

Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden lisans (2007), aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü'nden master (2010) ve doktora (2015) dereceleri almıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde North Carolina Duke Üniversitesi'nin Religious Studies Bölümü'nde TÜBİTAK desteğiyle post-doktora yapmıştır. Felsefe ve Din Bilimleri alanında doçent olmuştur (2018). Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Evli ve bir çocuk babasıdır. Hristiyanlık ve dinler tarihi konulu çalışmalarıyla, seminer ve konferanslarıyla, katıldığı programlarla tanınmaktadır. Ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış birçok makalenin yazarı, bazı eserlerin ise editörüdür. Basılmış kitaplarından bazıları şunlardır: *İslam ve Hristiyanlık: Hristiyanlara Göre İki Dinin Karşılaşması ve İlk Etkileşimler*, *İsa, Pavlus, İnciller: Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı*, *İnciller Güvenilir Metinler midir?*, *Nikomedeia ve Hristiyanlık: İlk Beş Yüzyıl*, *Hristiyanlık ve İmparatorluk*, *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ*.

Kutlu Akalın & Zafer Duygu
SÜRYANİ LİTERATÜRÜ

SÜRYANİ LİTERATÜRÜ

KUTADGU / KÖK - DOĞU - MİLLETLER

Yayınevi Editörü : Ramazan Serhat Aslan
Yayın Yönetmeni : Muhammed Yasin Can
Yayınevi Ser. Nu. : 53697

Süryani Literatürü

ISBN | 978-605-71981-6-7

Kutadgu Yayınları'nın 5. eseridir.

Kutlu Akalın & Zafer Duygu tarafından hazırlandı.
Mahmut Toptaş metnin editörlüğünü üstlendi.
Muhammed Yasin Can son okumasını gerçekleştirdi.

Kapak **M. Zeyd Karaaslan** tarafından tasarlandı.
Mizanpaj **Duran Aydos** tarafından yapıldı;
metinde 11 punto Baskerville fontu kullanıldı.

1. Baskı, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2017
2. Baskı, Kutadgu Yayınları, Şubat 2023, İstanbul

© Eserin yayın hakları anlaşmalı olarak Kutadgu Yayınları'na aittir.

Baskı, Yılmaz Basımevi (Mat. Ser. Nu: 49749)

Yapım, Publishing and Media (P&M)

KUTADGU

Aziz Mahmud Hüdayi Mah. Tepsi Fırını Sok. No:9/3
Üsküdar/İstanbul
0 850 304 17 58
kutadgu.com.tr
iletisim@kutadgu.com.tr
@kutadgu_m (twitter, instagram, youtube)

İÇİNDEKİLER

	SUNUŞ	11
	ÖNSÖZ	13
	KISALTMALAR	16
I	SÜRYANİ LİTERATÜRÜ ÇALIŞMALARI: GİRİŞ VE KONUNUN HİSTORİYOGRAFİSİ <i>MATTİ MOOSA</i>	17
II	SÜRYANİ LİTERATÜRÜ: BİR ÇERÇEVE <i>SEBASTIAN P. BROCK</i>	25
III	BİZANS UZMANLARI İÇİN SÜRYANİ KAYNAKLARI <i>MEREDİTH L. D. RIEDEL</i>	91
IV	ANSİKLOPEDİK SÖZLÜK	123

SUNUŞ

Kutadgu olarak dinler tarihi ve buna iltisaklı bir biçimde milletler tarihi alanında nice çalışmanın yayıncısı olmayı planlıyor ve bunu sistemli bir şekilde yapmanın gerekliliğine inanıyoruz. Bu bağlamda Hristiyanlık ve Yahudilik çalışmalarının, bu iki dinin biçimlendirdiği toplumların ve bu iki dinden neşet eden çeşitli mezheplerin hayli önemli çalışma konuları olarak önümüzde durduğunun farkındayız.

Doğu ve Batı ile etkileşimleri her daim had safhada olan Türkiye'nin oksident çalışmalar için de bir merkez olma potansiyeli taşıdığı aşıkardır. Fakat bu çalışmalar ancak planlı bir yayın hareketinin neticesinde varlık kazanacak, yarınki teliflere ancak bu şekilde müsait bir ortam hazırlanabilecektir. Kutadgu tam da bu noktada hayli iddialı bir göreve mütevazı kimliğiyle talip olmaya çalışıyor.

Kutlu Akalın ve Zafer Duygu'nun hazırladığı *Süryani Literatürü* bu bağlamda bizim için bir ilk kitap niteliğindedir. Süryani milletinin tarihsel sürecini şekillendiren dil, inanç ve kültürün bir giriş seviyesinde ele alındığı bu kitap alanın uzman isimlerinin makalelerini bir araya getiriyor. Bu makaleler Süryani literatürü ve tarihine bir methal niteliği arz ederken kitabın önemli bir bölümünü teşkil eden ve yüzlerce maddeyi içeren Süryani Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü ise Türkiye'de bir ilk olma özelliğini taşıyor.

Kutadgu için yukarıda belirtilen hedefler doğrultusunda böyle bir ilk kitap yayınlamak oldukça heyecan vericidir. Bu yolda ilk adımı atmanın esas mutluluğunu belirli bir merhale aşıldıktan sonra hissedeceğimizin farkında olarak nice eserlerde buluşmak temennisiyle...

İkinci Baskıya Önsöz

Şimdilerde bazılarımız farklı şehirlerde, başka başka üniversitelerde görev yapıyor isek de bir zamanlar aynı alanlarda çalıştığımız az sayıdaki mesai arkadaşımınla beraber Mardin’de uzun ve güzel yıllar geçirdik. Şimdi düşünüyorum da o yıllarda hakikaten çok çalıştık, pek çok şey ürettik; arkamıza baktığımızda gurur duyacağımız nice işler yaptık. Artuklu Üniversitesi Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü Süryani Dili ve Kültürü Anabilim Dalı’nda çeşitli pozisyonlarda akademik ve idarî görevler üstlendik; birkaç arkadaşımınla beraber Edebiyat Fakültesi bünyesinde Süryani Dili ve Edebiyatı Bölümü’nü kurduk. Bu itibarla Türkiye’de hemen hiç bilinmeyen bir alanda öğrenciler yetiştirmeye talip olduk; onlara temel bilgileri verirken hiç dokunulmamış konularda tezler yazdırdık. Türkiye akademisinde Süryaniyat araştırmaları alanında büyük bir boşluk bulunduğunun farkındaydık. Öyle ki hem yüksek lisans hem de lisans seviyesinde verdiğimiz derslerde kullanmak üzere ancak pek az Türkçe materyale sahiptik. Bu durum bir yandan bizleri epey rahatsız etti; Batı’da yüzlerce yıldır yapılan nitelikli çalışmalar ortada dururken Türkiye’de bu alan ya hemen hiç bilinmiyordu ya da hatalı ezberlere dayanan çoğu yanlış anlatılara konu oluyordu. Bununla beraber bu olumsuz tablo diğer yandan da çalışma ve üretme azmimizi perçinlemişti. Buradan hareketle Süryani kültürüne ve literatürüne dair gücümüz nispetinde nitelikli eserler yazmaya, çalıştay ve sempozyumlarla belirli bir farkındalık oluşturmaya çalıştık. Kısaca, bizden önceki süreçte dilimizde yazılmış değerli eserlerin de hakkını teslim ederek ülkemizde yeni sayılabilecek bir bilim alanı oluşturmaya ve bu alan için entelektüel bir zemin inşa etmeye gayret gösterdik.

İşte bu amaç kapsamında 2017 yılında değerli meslektaşım ve arkadaşım Kutlu Akalın’la birlikte Süryani diline, edebiyat geleneğine, tarihine, dinine, yani Süryani kültürüne ilişkin Batı’da 18’inci yüzyıldan itibaren yapılan araştırmalar arasında öne çıkan bazılarını Türkçeye aktarabilmek hedefiyle mütevazı bir projeye başladık. Hiçbir kurumdan destek almaksızın ve böyle bir destek talebinde de bulunmaksızın yürüttüğümüz uzun çalışmaların neticesinde, ilk plânda 2017 ve 2018 yıllarında iki çıktıyı elimize almayı başardık. Bunlardan ilki, Kutlu Akalın-Zafer Duygu editörlüğünde

Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları'ndan *Süryani Literatürü* adıyla basıldı; ikincisi ise Zafer Duygu-Kutlu Akalın editörlüğünde *Kristolojiye Giriş: Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar* adıyla Divan Yayınları'ndan çıktı. Bu arada Dr. Akalın, *Klasik Süryaniceye Giriş* adında üç ciltlik çok gerekli bir eser yazdı ve ayrıca *Basibrinalı Adday Vakayinamesi* adında historiyoğrafik bir metni Türkçe çevirisiyle yayımladı. Ben ise *Süryani Tarih Yazıcılığında Geç Antikçağ* ve *Süryanilerde Tarih Yazıcılığı* gibi eserlerle alana katkı sunmaya çalıştım. Projenin en son ve oldukça hacimli bir başka çıktısı ise, yurt dışından ve içinden pek çok uzmanın katılımıyla ve Zafer Duygu-Kutlu Akalın-Umut Var'ın editörlüğü altında birkaç ay içinde Selenge Yayınları'ndan basılacak. *Süryaniler: Kimlik, Din, Literatür* adını taşıyan bu eserin heyecanını yaşıyoruz.

Elinizdeki bu eser, *Süryani Literatürü* adıyla 2017 yılında yayımladığımız çalışmanın ikinci baskısıdır. Muhteva bakımından bu iki basım arasında hiçbir fark yoktur; yani bu ikinci basım sırasında metne hiçbir müdahalede bulunmadık. Bu bağlamda eser, geniş bir sözlük kısmını ve ayrıca Batı'da Süryani literatürü alanında yazılmış üç önemli çalışmanın tamamen ya da kısmen tercümelerini içermektedir. Bu bölümlere biraz daha detaylı bakalım.

Sözlük kısmı; Süryaniyat alanındaki çalışmalarda sıkça kullanılan bazı tabirlerin kısa ya da orta uzunluktaki açıklamalarından oluşmaktadır. Burada temel hedef, hem bu kitapla zaman geçirecek öğrencileri hem de genel olarak okurları bazı teknik terimler ile tanıştırmak ya da zaten bildikleri bu terimler hakkında onları bilgi sahibi kılabilme. Sözlük kısmı, *Kristolojiye Giriş* adlı eserimizde de aynen burada olduğu şekliyle mevcuttur.

Alanın tanınmış araştırmacılarından Matti Moosa'yı 2014'te kaybettik. Moosa, Süryani edebiyat geleneği hakkında bilgilendirici bir yazı dizisi kaleme almıştı. Bu yazılar 1968'in Ocak, Nisan, Temmuz ve Ekim aylarında *The Muslim World* isimli yayında basılmıştı. Burada, yaptıkları çalışmalarla Süryaniyat alanına hizmet eden modern bilim insanları hatırlatılmış ve alanda kat edilen mesafe değerlendirilmişti. *Süryani Literatürü* adlı eserimizde, Moosa'nın yazıları kısmen Türkçeye çevrilmiş hâlde okurun takdirine sunulmaktadır.

İngiliz araştırmacı Sebastian Brock, Süryani araştırmaları alanında günümüzün en seçkin bilim insanıdır. Brock, yayımladığı sayısız kitap ve makaleyle bu alana eşsiz katkılar sunmuştur. Brock, 1997 tarihli bir eserinde

Süryani literatür geleneğini kapsamlı bir bakışla ele almıştı. Söz konusu eserin kısmî çevirisi, elinizdeki bu kitap çalışmasının önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Türkçeye çevrilen kısım, Brock'un başlangıcından itibaren 14'üncü yüzyıla kadar geçen süreç özelinde Süryani yazarları ve Süryanice eserleri tanıttığı bölümdür. Brock'un eseri, İngilizcede *A Brief Outline of Syriac Literature* (St. Ephrem Ecumenical Research Institute, 1997) adını taşımaktadır.

Meredith L.D. Riedel ise 2012 yılında Bizans uzmanları için Süryanice kaynakları tanıttığı güzel bir makale kaleme almıştı. Bu makalede Süryani literatürünü temsil eden pek çok eser konularına göre sınıflandırılarak bilgilendirici bir sunum yapılmıştı. Makale, "Syriac Sources for Byzantinists: An Introduction and Overview", *Byzantinische Zeitschrift*, 105/2 (2012): 783-810 künyesine sahiptir. Biz ise burada, yazardan aldığımız müsaade uyarınca makalenin academia.edu adresinde yer alan varyantını Türkçeye çevirerek verdik.

Süryani Literatürü adlı eserimiz; öncelikle Süryaniyat alanında öğrenim gören veya ihtisas yapan gençleri ve bu alanda çalışan araştırmacıları hedeflemekte, ama aynı zamanda konuya meraklı tüm okurlara hitap etmektedir. Eser, muhtevası bakımından alana meraklı herkesin ilgisini çekecek ansiklopedik bir hüviyet taşımaktadır.

Bu vesileyle, kaleme aldıkları çalışmaların Türkçeye çevrilip yayımlanması fikrini gayet olumlu karşılayan ve hatta bu hususta bizleri teşvik ederken hiçbir bedel de talep etmeyen Sebastian P. Brock'a ve Meredith L.D. Riedel'e minnettarım. Eserimize değer veren ve ikinci basımını büyük bir titizlikle yapan Kutadgu Yayınları'na da çok teşekkür ederim.

Hayırlı ve yararlı olmasını ümit ediyorum...

Doç. Dr. Zafer Duygu
İzmir/Güzelbahçe, 09.01.2023

Kısaltmalar

bk.	: Bakımız / bakılabilir
BO	: Bibliotheca Orientalis
CSCO	: Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
hük.	: Hükümdarlık Yılları
İng.	: İngilizce
Lat.	: Latince
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfaları arası
Süry.	: Süryanîce
TDK	: Türk Dil Kurumu
terc.	: Tercüme eden, tercüme edenler
TTH	: Translated Texts for Historians
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayanlar
y.	: Yaklaşık
yy.	: Yüzyıl veya yüzyıllar
Yun.	: Yunanca
ZDMG	: Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft

SÜRYANİ LİTERATÜRÜ ÇALIŞMALARI

GİRİŞ VE KONUNUN HİSTORİYOGRAFİSİ

MATTI MOOSA

The Muslim World, 58: 2, 1968

I

Süryani Literatürü Hakkındaki Modern Çalışmalar¹

Süryani literatürü ile bilimleri ve bunlarla ilgili konulara dair sistemli çalışmalar Avrupa'da 17. yüzyılın sonunda başlamıştır. Doğulu yazarlar, erken veya geç dönemden de olsalar, Süryani veya Süryani olmayan kişiler de olsalar, Süryani literatürünün bilimsel çalışmalarıyla çok yakın dönemlere kadar ilgilenmemişlerdi. İlk defa Antiokheia Süryani Kilisesi patriği Mar Ignatius Efrem Barsoum, *Saçılmış İnciler (Kıtab el-Lulu el-Manthur)* veya Fransızca'da verdiği şekliyle *Süryani Bilimleri ve Literatürü Tarihi* isimli kapsamlı çalışmasını 1943'te yayınlamıştır. 1956'da yeniden yayınlanan bu eserin değerlendirmesini daha sonra yapacağım.

Süryanilerin en önemli edebiyat başarısı kabul edilen şiir alanında bile (sonraki dönemlerde) Süryani yazarların sistemli bir çalışma yaptıklarına dair kanıt bulunmamaktadır. Süryani şiiri üzerine en eski çalışma 13. yüzyıl başında yaşamış ve Musul yakınlarındaki Mar Mattay Manastırı'nın metropolitliğini yapmış olan Severus Bar Şabbo tarafından vücuda getirilmiştir. Maalesef bu eser bugün kayıptır ve esere dair tek bildiğimiz *Hazine-ler Kıtabı*'nın ikinci yarısının dördüncü bölümünde yazarın yaptığı bir atfa dayanmaktadır. Bu incelemeden anladığımız üzere, bu metropolit Süryani dinî şiirine has ilkelerin özetini vermiş, yazarlarını tanıtmış ve şiirlerin kilise ayinlerine katıldığı tarihleri belirtmiştir. Süryani şiiri üzerine başka bir inceleme Maruni P. D. Gabriel Kardahi tarafından Arapça yazılmış ve Roma'da 1875'te *el-Kanz el-Thamin (Liber Thesauri De Arte Poetica Syrorum/ Süryanilerin Şiir Sanatı Üzerine Hazine Kitabı)* başlığıyla yayınlanmıştır. Bu incelemede, Kardahi, Süryani şiirinin vezinlerini açıklamış ve eserlerinden seçilen numunelerle beraber Süryani şairlerin kısa biyografilerini vermiştir. Fakat yazar, burada, Süryani şiirinin gelişimini tartışmamıştır ve hatta bu gelişimin tarihsel bir anlatımını bile yapmamıştır.

1896'da Şam'ın Süryani Katolik piskoposu Monsenyör Davut, iki ciltlik *el-Luma el-Şahiya (Grammaire de la Langue Araméenne/ Aramî Dili Grameri)* isimli Arapça eserini yayınlamıştır. Davut, ikinci cildin sonunda Süryani şiiri ve

1 Çevirenlerin notu: Bu başlık orijinal metinde yoktur ve çevirenler tarafından eklenmiştir. Moosa'nın söz konusu bu makalesi *The Muslim World*, 58: 2 (1968), 105-119'da bulunmaktadır. Ancak bu makalenin tamamı değil, içinden seçilen bazı pasajlar tarafımızca Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

ilahîlerine adanmış bir bölümde en meşhur Süryani şairlerin isimlerini ve eserlerini listelemiştir. Yazar bu şekilde Süryani şiiri çalışmaları alanındaki boşluğu doldurmak ve bu istikamette bir başlangıç yapmak istemişse de, aslında bu teşebbüsü tam veya mükemmel olmaktan çok uzak kalmıştır.

Süryani literatürünün farklı yönlerini çalışmaya yönelik en son girişim Irak Süryani Ortodoks başpiskoposu Rahip Paulos Behnam tarafından başlatılmıştır. Paulos Behnam, Musul'da 1946-1953 yılları arasında yayınlanan Arapça *el-Meşrik* mecmuasında Süryani kültürü üzerine bir dizi makale yayınlamıştı. Bunlar ve bunlardan başka birçok makalede başpiskopos Behnam, Süryani dili ve edebiyatının kökenlerini ve gelişimini eleştirel bir bakışla incelemiştir ve konu hakkında yazmış olan batılı uzmanların fikirlerini değerlendirmiştir. Ancak Behnam, takdire şayan bu çalışmasını maalesef devam ettirmemiştir.

1949'ta iki Mısırlı profesör başlangıcından Müslüman yayılmasına kadar olan dönemi inceleyen *Süryani Literatürü* isimli çalışmayı yayınlamışlardır. Ancak bu eser sadece konu hakkındaki batılı çalışmaların eleştirel olmayan bir özetidir. Hatta eserin bilimsel yöntemle notlandırılmamış olması da okuyucular için yazarların fikirlerini değerlendirmeyi zorlaştırmıştır. Gerçekten de bu iki yazar sıklıkla yanlış sonuçlara varmakta ve birçok hatada bulunmaktadır.

Derin bilgisiyle Fransız uzman Eusèbe Renaudot (1646-1720), Süryani literatürünü çalışmanın önemini batıda ilk kez belirten kişidir. Batı dünyasına Süryani Kilisesi'ni, kurucu babalarını ve ayinlerini tanıtan kişi olarak ona hak ettiği saygı gösterilmelidir. Tanınmış âlim ve Marunî Rahip Joseph Assemani'nin 1719'da yayınladığı *Bibliotheca Orientalis (BO)* serisinin birinci cildinden otuz yıl önce, Renaudot, Süryani ayinlerine dair metinlerin birçoğunu tercüme edip notlandırmıştı. Ancak maalesef bu eser hiçbir zaman yayınlanmamıştır. Renaudot yayınlamayı planladığı bu eserin baskısı için Süryanice karakterleri Fransız Maliye Bakanı Colbert'in söz verdiği şekilde 1720'deki ölümüne kadar sabırla bekledi. Şayet Renaudot bu eserini yayınlamış olsaydı, Assemani bu kadar geniş bir şöhrete ulaşamayacaktı. J.-B. Chabot'ya göre, Renaudot'nun eserleri Assemani'ninkilerden çok daha kapsayıcı ve bilgilendiriciydi.²

2 J.-B. Chabot, *La Littérature Syriacque* (Paris, 1935) 9-10. Chabot ayrıca H. Omond'un *Inventaire de la Collection Renaudot à la Bibliothèque Nationale* adlı kitabına atıfta bulunur. Ayrıca bk. Chabot, *Les Langues et les littératures araméennes* (Paris, 1910), 5; Arapça'ya Anton Şukri Lawrence tarafından çevrilmiştir (Kudüs, 1930).